

УДК 631.16

Томілін О.О.*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів і кредиту
Полтавської державної аграрної академії***Лесюк А.С.***аспірант кафедри фінансів і кредиту
Полтавської державної аграрної академії*

СУТНІСТЬ ТА ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

THE ESSENCE AND THE ASSESSMENT OF THE FINANCIAL STATE OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

У статті узагальнено теоретичні підходи до системи поглядів на сутність поняття «фінансовий стан підприємства», представлених у наукових працях вітчизняних та зарубіжних авторів, а також у чинному законодавстві України. Запропоновано поняття «фінансовий стан сільськогосподарського підприємства». Запропоновано систему показників оцінки фінансового стану сільськогосподарських підприємств. Проведено горизонтальну і вертикальну оцінку майна та джерел формування капіталу сільськогосподарських підприємств України. Визначено фінансовий стан сільськогосподарських підприємств України.

Ключові слова: фінансовий стан підприємства, оцінка фінансового стану, активи, капітал.

АННОТАЦИЯ

В статье обобщены теоретические подходы к существующей системе взглядов на сущность понятия «финансовое состояние предприятия», представленных в научных трудах отечественных и зарубежных авторов, а также в действующем законодательстве Украины. Предложено понятие «финансовое состояние сельскохозяйственного предприятия». Предложена система показателей оценки финансового состояния сельскохозяйственных предприятий. Проведено горизонтальную и вертикальную оценки имущества и источников формирования капитала сельскохозяйственных предприятий Украины. Определено финансовое состояние сельскохозяйственных предприятий Украины.

Ключевые слова: финансовое состояние предприятия, оценка финансового состояния, активы, капитал.

ANNOTATION

This article summarizes the theoretical approaches to the existing system of views on the essence of the concept of "the financial condition of the enterprise", which are presented in scientific works of home and foreign authors and also in the current legislation of Ukraine. A concept "the financial state of agricultural enterprise" is offered. The proposed system of indicators for assessing the financial condition of agricultural enterprises. A horizontal and vertical assessment of property and sources of capital forming in agricultural enterprises of Ukraine is implemented. The financial state of agricultural enterprises of Ukraine is determined.

Keywords: the financial state of the enterprise, the assessment of the financial state of the enterprise, assets, capital.

Постановка проблеми. У науково-методичних підходах до оцінки фінансового стану використовують різні трактування сутності поняття «фінансовий стан підприємства», що впливає на складність обчислення показників фінансового стану суб'єктів господарювання на практиці, тому питання способу обчислення показників фінансового стану, які відображають різні аспекти виробничо-господарської діяль-

ності сільськогосподарських підприємств, набуває особливої актуальності в умовах фінансової кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки фінансового стану підприємства висвітлюють у своїх працях вітчизняні та зарубіжні науковці: О.Я. Базилінська, Р.О. Костирко, Г.О. Крамаренко, Б.М. Литвин, О.В. Павловська, А.М. Поддєрьогін, Г.В. Савицька, М.В. Стельмах, Ю.С. Цал-Цалко, О.Є. Чорна, О.О. Шеремет, Е.В. Негашев, Р.С. Сайфулін, А.Д. Шеремет та ін. Однак у науковців відсутній єдиний підхід щодо визначення поняття «фінансовий стан підприємства» та системи показників оцінки фінансового стану.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нині існують розбіжності щодо трактування сутності поняття «фінансовий стан підприємства», що спричиняє неоднозначність у здійсненні його оцінки на підприємствах. Дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців переважно зосереджуються тільки на окремих елементах фінансового стану, тому необхідним є уточнення визначення сутності поняття «фінансовий стан підприємства» як об'єкта фінансового аналізу.

Мета статті полягає в оцінці наявних точок зору щодо визначення поняття «фінансовий стан підприємства» та уточненні його сутності, а також розробленні системи показників оцінки фінансового стану сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи фінансовий стан підприємства, необхідно передусім провести оцінку теоретичних підходів до системи поглядів і різних концепцій на сутність поняття «фінансовий стан підприємства», представлених у наукових працях вітчизняних та зарубіжних авторів (табл. 1).

Отже, у визначеннях фінансового стану підприємства науковці виділяють такі параметри, як: використання фінансових ресурсів, конкурентоспроможність, ділова активність, ефективність виробничо-фінансової діяльності, ефективність функціонування механізмів еко-

номічної системи, стан капіталу в процесі його кругообігу, використання засобів (активів), використання капіталу, взаємовідносини з іншими господарюючими суб'єктами в діловому співробітництві та ін.

Сутність поняття «фінансовий стан підприємства» та рекомендації щодо проведення його оцінки наведено у чинному законодавстві України, зокрема у Наказі Міністерства фінансів та Фонду державного майна «Про затвердження

Таблиця 1

Підходи до трактування сутності поняття «фінансовий стан підприємства»

Автор	Зміст поняття
О.Я. Базилінська	Фінансовий стан підприємства розглядається як сукупність показників, що характеризують наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів підприємства.
Р.О. Костирко	Фінансовий стан визначає конкурентоспроможність підприємства та його потенціал у діловому співробітництві, є гарантом ефективної реалізації економічних інтересів усіх учасників фінансових відносин як самого підприємства, так і його партнерів.
Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна	Фінансовий стан – найважливіша характеристика ділової активності, ефективності фінансово-господарської діяльності і надійності підприємства. Він визначає конкурентоспроможність підприємства та його потенціал у ділових стосунках, є основою ефективної реалізації фінансових інтересів усіх учасників господарської діяльності.
Б.М. Литвин, М.В. Стельмах	Фінансовий стан – це результат виробничо-фінансової діяльності. Він характеризується величиною засобів підприємства, їх розміщенням і джерелами утворення, залежить від виконання матеріально-технічного постачання, виробництва, реалізації та прибутку.
О.В. Павловська	Фінансовий стан – найважливіша характеристика економічної діяльності підприємства, оскільки визначає конкурентоспроможність підприємства, його потенціал у діловому співробітництві, оцінює ступінь гарантованості економічних інтересів самого підприємства та його партнерів із фінансових та інших відносин.
Г.В. Савицька	Фінансовий стан підприємства – це складна економічна категорія, що відображає на певний момент стан капіталу в процесі його кругообігу і здатність суб'єкта господарювання до саморозвитку.
Ю.С. Цал-Цалко	Фінансовий стан підприємства відображає на певний момент рівень ефективності використання ресурсів у господарській діяльності, або, кажучи точніше, ефективність функціонування механізмів економічної системи.
А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін, Е.В. Негашев	Фінансовий стан – найважливіша характеристика господарської діяльності підприємства. Він визначає конкурентоспроможність підприємства та його потенціал у діловому співробітництві, є гарантом ефективної реалізації економічних інтересів усіх учасників фінансових відносин, як самого підприємства, так і його партнерів.
А.Д. Шеремет	Фінансовий стан підприємства характеризується розміщенням і використанням засобів (активів) та характером джерел їх формування (власного капіталу і зобов'язань, тобто пасивів).
О.О. Шеремет	Фінансовий стан – рівень збалансованості окремих структурних елементів активів і капіталу підприємства, а також рівень ефективності їх використання.

Джерело: узагальнено авторами за даними [1, с. 6; 3, с. 655; 4, с. 322; 5, с. 81–82; 7, с. 543; 8, с. 15; 9, с. 17; 10, с. 306; 11, с. 179; 12, с. 178]

Рис. 1. Сутність поняття «фінансовий стан підприємства» в чинному законодавстві України

Джерело: узагальнено авторами за даними [6; 13]

Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації» та в затвердженому Державною податковою адміністрацією Листі «Щодо Методичних рекомендацій по аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій» (рис. 1).

Дослідження нормативних документів свідчить про відсутність єдиних підходів до трактування поняття «фінансовий стан підприємства» в чинному законодавстві України.

Узагальнюючи різні трактування науковців щодо поняття «фінансовий стан підприємства», можна зазначити, що під фінансовим станом сільськогосподарського підприємства слід розуміти економічну категорію, яка відображає наявність, розміщення та ефективне використання активів, власного і позичкового капіталу на конкретну дату.

Система показників оцінки фінансового стану сільськогосподарських підприємств передбачає три напрями:

1. Горизонтальну та вертикальну оцінку майна: необоротних активів; основних засобів; оборотних активів; оборотних активів у запасах товарно-матеріальних цінностей; поточної дебіторської заборгованості; грошей та їх еквівалентів, поточних фінансових інвестицій; витрат майбутніх періодів; грошових документів у національній валюті; грошових документів в іноземній валюті та податкових зобов'язань; необоротних активів, утримуваних для продажу, та груп вибуття.

Вертикальна оцінка дає змогу виділити (з урахуванням галузевої специфіки) найбільш важливі для сільськогосподарського підприємства майнові компоненти і джерела фінансових коштів, а горизонтальна – виявляє найбільш суттєві зміни в структурі майна і напрями фінансування, що мали місце у даному періоді.

2. Оцінку джерел формування капіталу: власного капіталу; зареєстрованого капіталу; зобов'язань і забезпечень; довгострокових зобов'язань і забезпечень; поточних зобов'язань і забезпечень; зобов'язань, пов'язаних із необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

Оцінка джерел формування капіталу дає змогу встановити й оцінити структуру і динаміку джерел формування капіталу та напрями його розміщення, а також оцінити ступінь впливу на фінансовий стан сільськогосподарського підприємства додатково залученого капіталу.

3. Ефективність використання фінансових ресурсів: коефіцієнт фінансового левериджу; коефіцієнт фінансової стабільності; коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів; коефіцієнт довгострокових зобов'язань і забезпечень; коефіцієнт поточних зобов'язань і забезпечень; коефіцієнт загальної ліквідності; коефіцієнт платоспроможності; рентабельність активів; чиста рентабельність власного капіталу.

Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів дає змогу встановити реальну і потенційну фінансову спроможність сільськогосподарського підприємства забезпечувати фінансування виробничо-господарської діяльності та виконання поточних зобов'язань перед кредиторами.

Фінансовий стан сільськогосподарських підприємств та їх стійкість значною мірою залежать від того, яким майном володіють підприємства, в які активи вкладений капітал і який дохід вони отримують.

За 2011–2015 рр. сільськогосподарські підприємства України мають матеріально-технічні умови для розширення основної виробничо-господарської діяльності. Так, вартість майна сільськогосподарських підприємств України збільшилася на 457 536,7 млн. грн. (у два рази), що свідчить про нарощування їх майнового потенціалу. Необоротні активи збільшилися на 84 271,7 млн. грн. (97%), а оборотні – на 374 631,2 млн. грн. (у 2,7 рази). Необоротні активи представлені насамперед основними засобами, вартість яких збільшилася на 34 624,9 млн. грн. (48,3%). Темп приросту основних засобів перевищив темп приросту майна в цілому, що зумовило зниження їх частки в майні з 31,4 до 15,5%. Серед оборотних активів найбільший темп зростання мала поточна дебіторська заборгованість, її частка в майні зростає з 27,8 до 50%, що свідчить про погіршення стану розрахунків сільськогосподарських підприємств України з дебіторами (табл. 2).

Структура джерел формування капіталу є тим фактором, який безпосередньо впливає на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств – їх фінансову стійкість, довгострокову платоспроможність, величину доходів і фінансових результатів, рентабельність виробничо-господарської діяльності.

За 2011–2015 рр. вартість джерел формування капіталу сільськогосподарських підприємств України збільшилася на 457 536,7 млн. грн. (у два рази). При цьому власний капітал збільшився на 151 095 млн. грн. (121,6%), зобов'язання і забезпечення – на 306 441,7 млн. грн. (у 2,9 рази). Така динаміка складників пасиву балансу зумовила зниження частки власного капіталу в джерелах формування капіталу з 54,4 до 40,1% і, відповідно, підвищення частки зобов'язань й забезпечень із 45,6 до 59,9%. Це є свідченням зниження рівня фінансової стійкості за критерієм забезпеченості власним капіталом (табл. 3).

Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств дає можливість визначити, наскільки ефективно сільськогосподарські підприємства використовують власний та позиковий капітал. Основною метою проведення оцінки ефективності використання фінансових ресурсів є підвищення прибутковості капіталу та забезпечення стабільності функціонування суб'єкта господарювання.

Таблиця 2

Горизонтальна та вертикальна оцінки майна сільськогосподарських підприємств України, 2011–2015 рр.

Вид активів (майна)	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		Зміни 2015 р. до 2011 р. (+,-)		
	сума, млн. грн.	% до підсумку	сума, млн. грн.	% до підсумку	сума, млн. грн.	% до підсумку	сума, млн. грн.	% до підсумку	сума, млн. грн.	% до підсумку	сума, млн. грн.	частки, в. н.	%
Майно – всього	228308,2	100,0	27651,8	100,0	313096,8	100,0	390607,0	100,0	685844,9	100,0	457536,7	-	у 2 р. б.
Необоротні активи	86875,3	38,1	101829,6	36,8	117942,3	37,7	123008,8	31,5	171147,0	25,0	84271,7	-13,1	97,0
Основні засоби	71707,7	31,4	82087,8	29,7	83950,0	26,8	87659,2	22,4	106332,6	15,5	34624,9	-15,9	48,3
Оборотні активи	139993,4	61,3	173085,0	62,6	195021,3	62,3	267541,1	68,5	514624,6	75,0	374631,2	13,7	у 2,7 р. б.
Оборотні активи в запасах товарно-матеріальних цінностей	64944,3	28,4	72695,3	26,3	78627,9	25,1	96541,8	24,7	129183,9	18,8	64239,6	-9,6	98,9
Початна дебіторська заборгованість	63398,8	27,8	85340,5	30,8	98290,2	31,4	151461,0	38,8	342782,5	50,0	279383,7	22,2	у 4,4 р. б.
Гроші та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції	8562,1	3,8	10552,5	3,8	11215,9	3,6	11010,4	2,8	18167,3	2,6	9605,2	-1,2	112,2
Витрати майбутніх періодів	1375,0	0,6	1668,0	0,6	1863,3	0,6	2313,8	0,6	4540,4	0,7	3165,4	0,1	у 2,3 р. б.
Інші оборотні активи	3088,2	1,4	4496,7	1,6	5024,0	1,6	6214,1	1,6	19950,5	2,9	16862,3	1,5	у 5,5 р. б.
Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1439,5	0,6	1737,2	0,6	133,2	0,0	57,1	0,0	73,3	0,0	-1366,2	-0,6	-94,9

Джерело: дані Державної служби статистики України [2], розрахунки авторів

Таблиця 3

Оцінка джерел формування капіталу сільськогосподарських підприємств України, 2011–2015 рр.

Вид пасивів (джерел формування капіталу)	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		Зміни 2015 р. до 2011 р. (+,-)		
	сума, млн. грн.	% до підсумку	сума, млн. грн.	% до підсумку	сума, млн. грн.	% до підсумку	сума, млн. грн.	% до підсумку	сума, млн. грн.	% до підсумку	сума, млн. грн.	частки, в. н.	%
Джерела формування капіталу – всього	228308,2	100,0	276651,8	100,0	313096,8	100,0	390607,0	100,0	685844,9	100,0	457536,7	-	у 2 р. б.
Власний капітал	124208,8	54,4	148147,8	53,6	156820,0	50,1	163931,7	42,0	275303,8	40,1	151095,0	-14,3	121,6
Зареєстрований капітал	24256,6	10,6	27313,5	9,9	30211,7	9,6	30539,5	7,8	33580,2	4,9	9323,6	-5,7	38,4
Зобов'язання і забезпечення	104099,4	45,6	128504,0	46,4	156276,8	49,9	226675,3	58,0	410541,1	59,9	306441,7	14,3	у 2,9 р. б.
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	30874,0	13,5	33575,5	12,1	43031,6	13,7	62975,4	16,1	68127,2	9,9	37253,2	-3,6	120,7
Поточні зобов'язання і забезпечення	70007,3	30,7	91278,7	33,0	113181,0	36,2	163616,6	41,9	342359,0	49,9	272351,7	19,2	у 3,9 р. б.
Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	3218,1	1,4	3649,8	1,3	64,2	0,0	83,3	0,0	54,9	0,0	-3163,2	-1,4	-98,3

Джерело: дані Державної служби статистики України [2], розрахунки авторів

Таблиця 4

**Ефективність використання фінансових ресурсів
сільськогосподарських підприємств України, 2011–2015 рр.**

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення (+, -) 2015 р. від 2011 р.
Коефіцієнт фінансового левериджу	0,838	0,867	0,997	1,383	1,491	0,653
Коефіцієнт фінансової стабільності	1,2	1,2	1,0	0,7	0,7	-0,5
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,199	0,185	0,215	0,278	0,198	-0,001
Коефіцієнт довгострокових зобов'язань і забезпечень	0,297	0,261	0,275	0,278	0,166	-0,131
Коефіцієнт поточних зобов'язань і забезпечень	0,673	0,710	0,724	0,722	0,834	0,161
Коефіцієнт загальної ліквідності	2,009	1,925	1,769	1,683	1,503	-0,506
Коефіцієнт платоспроможності	0,111	0,099	0,087	0,058	0,049	-0,062
Рентабельність активів	12,6	10,6	5,1	6,3	19,4	6,8
Чиста рентабельність власного капіталу	23,0	19,7	9,9	13,7	47,6	24,6

Джерело: дані Державної служби статистики України [2], розрахунки авторів

За 2011–2015 рр. спостерігається тенденція до зниження рівня фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств України. Так, за коефіцієнтом фінансового левериджу в 2011 р. на 1 грн. власного капіталу припадало 83,8 коп. позикового, а в 2015 р. – 149,1 коп. Відповідно, значення коефіцієнта фінансової стабільності показує, що в 2011 р. власний капітал перевищував позиковий капітал у 1,2 рази, а в 2015 р. – у 0,7 рази.

Зменшення коефіцієнта довгострокового залучення позикових коштів із 0,199 у 2011 р. до 0,198 у 2015 р. вказує на незначне зменшення залежності сільськогосподарських підприємств від довгострокових зовнішніх джерел фінансування. Значення коефіцієнтів довгострокових зобов'язань і забезпечень та поточних зобов'язань і забезпечень характеризують структуру позикового капіталу, в якій частка довгострокових зобов'язань і забезпечень знизилася з 29,7% у 2011 р. до 16,6% у 2015 р., а поточних – підвищилася з 67,3% у 2011 р. до 83,4% у 2015 р., що в цілому позитивно впливає на оцінювання фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств.

Фактичне значення коефіцієнта загальної ліквідності зменшилося з 2,009 у 2011 р. до 1,503 у 2015 р. Порівняння ж цього показника з нормативним значенням (більше 1,0) вказує на високий рівень майнової платоспроможності сільськогосподарських підприємств України. Так, станом на кінець 2011 р. оборотні активи сільськогосподарських підприємств перевищували поточні зобов'язання і забезпечення в два рази, а на кінець 2015 р. – у півтора рази.

Коефіцієнт платоспроможності знизився на 0,062: з 0,111 у 2011 р. до 0,049 у 2015 р. Порівняння цього показника з нормативним значенням (більше 0,1) свідчить про недостатню забезпеченість грошовими коштами сільськогосподарських підприємств України.

Рентабельність активів зросла з 12,6% у 2011 р. до 19,4% у 2015 р., це свідчить про під-

вищення ефективності використання активів сільськогосподарських підприємств.

Чиста рентабельність власного капіталу зросла з 23% у 2011 р. до 47,6% у 2015 р., що характеризує ефективність використання власного капіталу, вкладеного в сільськогосподарські підприємства (табл. 4).

Висновки. Результати дослідження показують, що серед науковців відсутня єдина точка зору щодо визначення поняття «фінансовий стан підприємства», формування основних показників оцінки фінансового стану підприємства. Запропоновано поняття «фінансовий стан сільськогосподарського підприємства», який відображає наявність, розміщення та ефективне використання активів, власного і позичкового капіталу на конкретну дату.

Оцінка фінансового стану сільськогосподарських підприємств України свідчить про: 1) позитивну тенденцію покращення матеріально-технічної бази аграрного виробництва; 2) підвищення ефективності використання активів суб'єктів господарювання; 3) ефективне використання власного капіталу суб'єктів господарювання; 4) зниження рівня фінансової стійкості (за критерієм забезпеченості власним капіталом) суб'єктів господарювання; 5) недостатню забезпеченість грошовими коштами суб'єктів господарювання; 6) погіршення стану розрахунків між суб'єктами господарювання.

Перспективним напрямом подальших досліджень є вдосконалення оцінки фінансового стану підприємств та розробка шляхів їх поліпшення в нинішніх ринкових умовах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О.Я. Базилінська. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 328 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Костирко Р.О. Фінансовий аналіз : [навч. посіб.] / Р.О. Костирко. – Х. : Фактор, 2007. – 784 с.
4. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз : [підручник] / Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 392 с.
5. Литвин Б.М. Фінансовий аналіз : [навч. посіб.] / Б.М. Литвин, М.В. Стельмах. – К. : Хай Тек Прес, 2008. – 336 с.
6. Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації : Наказ Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України від 26.01.2001 № 49/121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01>.
7. Савицкая Г.В. Экономический анализ : [учебник] / Г.В. Савицкая ; 11-е изд., испр. и доп. – М. : Новое знание, 2005. – 651 с.
8. Фінансовий аналіз : [навч. посіб.] / М.Д. Білик, О.В. Павловська, Н.М. Притуляк, Н.Ю. Невмержицька ; вид. 2-е, без змін. – К. : КНЕУ, 2009. – 592 с.
9. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз : [підручник] / Ю.С. Цал-Цалко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.
10. Шеремет А.Д. Комплексный анализ хозяйственной деятельности / А.Д. Шеремет. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 415 с.
11. Шеремет А.Д. Методика финансового анализа / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин, Е.В. Негашев. – М. : ИНФРА – М, 2000. – 208 с.
12. Шеремет О.О. Фінансовий аналіз: [навч. посіб.] / О.О. Шеремет. – К. : Кондор, 2005. – 196 с.
13. Щодо Методичних рекомендацій по аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій : Лист Державної податкової адміністрації України від 27.01.98 № 759/10/20-2117 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GDPI1722.html.